

Андрій Литвин

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ АНДРОНІКА СТЕПОВИЧА ПРОТЯГОМ НАВЧАННЯ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

В останні два десятиріччя спостерігається активізація персоналістського напрямку в історико-педагогічних дослідженнях. В них дається науково-обґрунтована оцінка педагогічної, освітньої діяльності окремих персоналій, визначається роль кожної поверненої в історію освіти особистості для становлення української педагогіки. Педагогічна персоналія, зазначає О. Сухомлинська, репрезентує доробок того чи іншого педагога як індивідуального творця, але передусім, як представника педагогічної думки певної історичної епохи. Відтак, вивчення ідей, поглядів, концепцій визначних культурно-освітніх діячів і педагогів минулого збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, а отже сприяє його новому прочитанню, відкриває його нові грані, новий зміст, нові цінності досліджень.

Представлене сьогодні дослідження про формування особистісного світогляду Андроніка Степовича – видатного педагога, ученого, славіста, – сприятиме поверненню в історико-педагогічний контекст педагогічних поглядів, переконань та ідей, які, безперечно, відображають характерні тенденції розвитку соціуму в межах відповідного часопростору і є, безперечно, актуальним.

Проведений аналіз наукової літератури з теми дослідження свідчить, що деякі відомості про особистість А. Степовича висвітлено на сторінках праць його сучасників, зокрема В. Сиповського. У наш час про персоналію А. Степовича згадується лише частково в наукових дослідженнях Н. Побірченко у контексті громадського руху та у дисертаційному дослідженні про діяльність Колегії Павла Галагана О. Шевчук. Проте історіографічний аналіз наукової літератури свідчить про те, що досі немає цілісного дослідження стосовно життєвого та творчого шляху А. Степовича, недостатньо вивчено та висвітлено його внесок у розвиток педагогічної освіти та науки України.

Мета статті – здійснити цілісний аналіз особливостей формування особистісного світогляду А. Степовича протягом навчання в освітніх закладах другої половини ХІХ ст., які сприяли становлення вченого як педагога та науковця.

А. Степович народився 26 листопада 1857 року в с. Лебединці на Полтавщині в

Прилуцькому повіті (нині Серебрянський р-н Чернігівської обл.).

Нам мало, що відомо про його батьків та родину. Про це майже не збереглося документів, і сам А. Степович ніколи не згадував, не писав. Чи це було випадковістю, чи означало, що нічого доброго в ранньому дитинстві не було, ми цього, мабуть, ніколи не знатимемо. З його автобіографії дізнаємося, що він походив з «малосостоятельного состояния и воспитывался в детстве в Сокиринском доме богатого прилуцкого помещика Григория Павловича Галагана» [12].

Відомо також, що його предки були втікачі з Чорногорії, які осіли на українських землях, рятуючись від турків [8].

Отже, ми знаємо лише, що він походив з бідної селянської сім'ї. Як саме малий Степович потрапив на виховання в Сокиринці до Г. П. Галагана, ми можемо лише припустити, що це пов'язано з меценатською діяльністю згаданого поміщика. Він завжди допомагав здібним і талановитим дітям.

Як відомо, Григорій Павлович Галаган – відомий громадський, державний і культурно-освітній діяч, українофіл-меценат, був людиною неординарною і непересічною. Отримавши у спадок до 40 тисяч десятин землі та велику кількість кріпаків в Чернігівській та Полтавській губерніях, він одним з перших виступив на користь селянської реформи 1861 р., і сам же почав її впроваджувати (наприклад, відкрив перше в Російській імперії позичково-ощадне товариство, що допомагало його селянам адаптуватися і вижити в нових умовах).

«Галаган, – писав пізніше А. Степович, – все життя виступав за покращення народного побуту, збільшення його добробуту та багато сил і коштів витратив на практичне втілення таких способів, за допомогою яких можна було покращити становище селян, яких він любив щиро та сердечно» [11, с. 4].

А. Степович писав, що він на власні очі бачив уважне ставлення Г. Галагана до селян, які йшли до нього щоденно зі своїми проблемами, і він завжди намагався їх вирішити. Г. Галаган був альтруїстом у повному розумінні цього слова.

«Зазвичай, він давав їм, – згадував

А. Степович, – ліс на побудову, нерідко навіть і будував нові будинки, дарував маетки, влаштував школи та лікарні, утримував за свій рахунок лікарів, який відвідував хворих селян і т. ін. Судозберігаючому товариству він подарував великий кам'яний будинок і дав на ведення операцій декілька тисяч рублів. Йому вдалося вдало поставити справу економічної винагороди не тільки у власному селі Сокиринцях, але і в інших селах та селищах. Для покращення ремісничої освіти в своєму повіті, він подарував земству великий палац на 60 кімнат в селі Дехтярях Прилуцького повіту і до кінця своїх днів уважно слідкував зароботою в цьому навчальному закладі» [11, с. 5].

Г. Галаган був членом Комітету з влаштування та поліпшення побуту селян, членом Державної Ради при департаменті законів, крім того очолював дворянство Борзнянського повіту Чернігівської губернії, був головою мирових суддів Прилуцького повіту, був таємним радником. Його авторитет в державі був беззаперечним. Разом з тим Г. Галаган був переконаним українофілом: входив до складу товариства української Громади, був першим головою Південно-Західного відділу Російського географічного товариства у Києві (під орудою Київської громади), підтримував фінансово друкований орган громадівців «Киевская старина» тощо.

Його маєток в Сокиринцях був справжнім культурно-освітнім центром, який називали «Українським Парнасом»: Тут діяв український хор, народний театр, була зібрана багата колекція пам'яток старовини, українського, західно-європейського та російського малярства.

Особливе місце займала велика бібліотека, яка нараховувала біля 3-х тисяч примірників і, як свідчив А. Степович, «обслуговувала, розуміється, безплатно цілу досить велику округу, і для завідування нею, видачі книг читачам і записування нових покупок і здобутків наймали окрему особу, звичайно, місцевого сільського учителя» [13, с. 84].

Особливо в Сокиринцях шанувалися українські звичаї та традиції. Так, наприклад, на Різдво відбувалися вистави «вертепу», на які збиралися селяни з усієї округи. «Ці вистави, – згадував А. Степович, – супроводжувалися хоровими співами та грою на скрипці і дуже були до вподоби глядачам» [13, с. 89].

Сам Г. Галаган був великим знавцем українського фольклору. Він захоплювався вивченням народної пісенної творчості, зібрав велику кількість етнографічних матеріалів і видав такі збірки: «Південноруські пісні з голосами», «Збірка етнографічних матеріалів, що стосуються Малоросії», «Докладний опис малоросійської

вертепної драми у тому вигляді, як вона збереглася у с. Сокиринцях» та ін.

Часто Сокиринський народний хор виконував українські пісні, і сам Г. Галаган любив підспівувати тих пісень. Деякі пісні виконувалися з його збірника «Південноруські пісні з голосами». Цікаво, що одяг виконавців хору, як згадував А. Степович, «було зроблено на зразок старої козацької... Сокиринський хор славився на всю округу і його часто кликали на весілля або на різні храмові відправи, а ще був парк, де ріс дуб-велетень, в якому була врізана ще з часів козаччини ікона Іржавецької Божої Матері, і дуб називався священним» [13, с. 91; 3, с. 197].

Ось в таку атмосферу потрапляє малий хлопець Андронік Степович. Звичайно, ця атмосфера не могла не вплинути на розвиток його світогляду.

Він разом з сином Г. Галагана – Павлусем – готувався до вступу в гімназію, хлопці разом проводили вільний час, гралися в «козаків», пустували, займалися спортом, читали книжки.

Цікаво, що Павло виховувався в українському дусі: розмовляв українською мовою, носив український одяг, співав українських пісень, знав напам'ять вірші Т. Шевченка тощо. «Я мав намір, – писав батько Павла, – Григорій Галаган, – зблизити його з раннього дитинства і вродливого віку з рідним народом і засвоїти для нього ідеальні риси народності шляхом прямим і безпосереднім... Ми виховували сина і давали йому настанови чисто народні» [27, акр. 2].

Все це разом: інтелектуальне оточення, народолобча атмосфера, чудова природа, прекрасне товариство, перейняте любов'ю до рідного краю – впливало на виховання підлітка Степовича.

І коли він у 1868 р. вступив до Чернігівської гімназії, зерна галаганівського виховання потрапили у відповідний ґрунт, що продовжило формувати національний світогляд А. Степовича.

Як відомо, у Чернігові в 60-х роках XIX ст. дуже активно розвивався український культурно-просвітницький рух: тут існувало товариство «Громада», до якого входили такі відомі українські діячі, як С. Ніс, Л. Глібов, М. Александрович, М. Антіохів-Вербицький, О. Маркович, І. Дорошенко, Н. Вовк-Карачевський, А. Ващенко-Зехарченко та ін.

Тут видавалася газета українського спрямування «Черниговский листок», працював аматорський театр, що робив вистави з народного життя, де читалися вірші Т. Шевченка, ставилися етнографічні картини «Досвідки», «Вулиця», а також була поставлена і

справжня оперета І. Котляревського «Наталка-Полтавка» [9].

Активними учасниками культурно-просвітницького руху, звичайно, були вчителі і міської гімназії. І хоч на той час, коли вступив до гімназії А. Степович, частина з них за свої українськості погляди була відправлена на заслання або на роботу до інших міст.

Дух любові до рідного краю, до українського народу досить сильно відчувався. Писав В. Хижиянов, – учитель гімназії, а пізніше міський голова, у своїх спогадах: «Серед учителів було декілька видатних, живих людей, які зацікавили учнів своїм викладанням, а розумне спілкування з ними приваблювало до себе їх симпатію та повагу. Особливо вдячну пам'ять серед учнів залишили... Дорошенко, брати Константиновичі та Вербицький-Антіохів» [26, с. 68].

Коли вчився А. Степович, за спогадами сучасників, інший відомий чернігівський громадський діяч А. Верзилов пізніше згадував, що «кращого складу педагогів чернігівська гімназія не мала ніколи, особливо з погляду їх української свідомості й симпатій; всі, хто пам'ятав І. Дорошенка, свідчив, що він був свідомий українець...» [28].

Очевидно саме під впливом цих учителів гімназист А. Степович почав займатися науково-етнографічною діяльністю: у 2-ому класі він зібрав і записав два збірники українських народних пісень [24]; А. Степович Альбом-пісенник учня 2 класу Чернігівської гімназії, Малоросійські пісні, записаними відремісників» [24]. У 3-му класі він склав рукописний збірник пісень під назвою «Книга славянства, проведення народів славянских и их певцов» [24].

Вчився А. Степович в гімназії добре, виявляв великі здібності до навчання, проявляв неабияку старанність, мав добру пам'ять. Мабуть, ці якості Г. Галаган давно підмітив у сільського хлопчика і запросив його до свого сина товаришувати. А. Степович закінчив гімназію з відзнакою. А після її закінчення Г. Галаган забирає його на навчання до Колегії Павла Галагана, яку відкрив у 1871 р. на честь свого померлого 16-річного сина Павла і друга дитинства А. Степовича.

Колегія Павла Галагана була неординарним навчальним закладом. Нічого подібного в Російській імперії тоді не існувало.

Тут навчалися юнаки з 16 років і опановували програму за 5, 6, 7 і 8 класи гімназії. По-друге, в Колегії поєднувалися навчальна і виховна робота, чого не було в гімназіях. По-третє, хоч Колегія і мала за основу брати навчальні плани гімназії, затверджені Міністерством освіти, проте вона мала право змінювати їх на свій розсуд. По-четверте, в Колегії панувала атмосфера сімейного духу, поваги до учнів, відсутності

покарань, турбота про їхнє здоров'я, індивідуальний підхід, виховання патріотизму і особливо багато уваги приділялося загальному розвитку учнів та вихованню високих моральних якостей.

«У нас в Колегії, – згадував випускник Н. Максимейко, – поряд з відомою системою педагогічних правил, існувала інша, сила характеру, якій ми підкорялися без наказу. Це була система ідей, почуттів і настроїв, яка складала характерну атмосферу Колегії і її душу» [1, с. 190].

Про таку атмосферу говорив і А. Степович: «Справу поставлено було таким чином: за ті чи інші недопустимі в закладі вчинки вихованець, замість покарання, отримував лиш одне, два, три попередження і був підданий дії сили його власної волі в союзі з розумовим впливом вихователів» [21, с. 305].

Саме в цей навчальний заклад у склад першого набору учнів і потрапив А. Степович у 1871 р. «Нас було шістьнадцять юнаків у віці від 16 до 19 років, – згадував А. Степович, – ми були першими вихованцями Колегії, цього своєрідного навчального закладу: із холодного гімназійного середовища ми потрапили в сім'ю молодих вихователів, які були проїняті кращими бажаннями та ідеями» [16, с. 330].

Дійсно, підбору вихователів і викладачів, керівників Колегії Григорій Галаган надав великого значення. В той час, коли в гімназіях уся виховна робота обмежувалася вимогами виконання учнями точно регламентованих дисциплінарних правил, в Колегії вихователь повинен був у першу чергу «сприяти розвитку у вихованцях позитивних сторін». «Вихователь Колегії, – писав В. Науменко, – зобов'язаний був допомогти вихованцю розкрити в собі ті добрі, живі, здорові задатки, які вложила в нього природа; він зобов'язаний був виховати волю вихованця, направляти його на все хороше та чесне, – словом, вихователь, на думку засновника, повинен бути прикладом, що діє на вихованця не вимогами та наказами, а і силою свого розумового авторитету» [5, с. 428].

Г. Галагану вдалося підібрати такий колектив, який зміг втілити його найкращі побажання. Так, першим директором Колегії було призначено В. Григор'єва, «гуманної людини, який одразу у новоствореному закладі започаткував між усіма прості і розумні відносини» [10, с. 330]. Законовчителем був священик І. Екземплярський (пізніше Високопреосвященний архієпископ Холмський і Варшавський ієронім), людина надзвичайно високих моральних якостей. Другим помітним Екземп діячем Колегії, а в майбутньому – відомим педагогом і дослідником, був

В. Сиповський; викладачем математики і фізики працював Р. Чернявський, особистість неординарна; стародавні мови викладав Г. Янчевецький; російську мову і літературу читав П. Житецький. Всі ці вчителі-предметними одночасно були і вихователями [17, с. 81].

Цей склад вихователів на чолі з директором В. Григор'євим застосував у Колегії, як писав А. Степович, «сучасну на той час систему, відому за теоретичними працями і багаточисленними статтями у різних педагогічних виданнях, але на практиці ніг де не випробувана. Ця система виховання у школі полягала виключно у свободі і повазі між вихованцями та вихователями, – викоринивши із школи елементи юридичної, правової з його умовними правилами звичайної дисципліни» [21, с. 330].

Велике почуття вдячності альма-матер назавжди залишилося в душі А. Степовича і його друзів-колегатів. Цьому сприяла, в першу чергу, особистість Григорія Павловича Галагана. Саме він створював в Колегії атмосферу сімейного затишку, сімейного духу, що пронизував і ставлення вихователів до учнів.

Згадуючи Г. Галагана, А. Степович називав його «людиною 50-х років в кращому значенні цього слова. Високогуманний і просвітлений, вдалась засвоївши той аристократизм розуму і почуттів, який прищепив людям нашого товариства розумовий рух 40-х років, він був самим підходящим керівником для тієї справи, на чолі якої він добровільно сам себе поставив і присвятив все своє життя. Найбільшим його прагненням було внести атмосферу теплих почуттів і сімейної, зігрітою любов'ю обстановки і в молодий заклад. І цього йому вдалося домогтися, про що свідчать ті почуття, які вихованці Колегії пов'язують з гуманною особистістю його засновника» [2, с. 120].

Григорій Павлович знав кожного свого вихованця не гірше його вихователів. Здібні, хороші юнаки ставали йому близькими, рідними: він радів ними, як батько може лише тішитися улюбленим своїм сином; м'який і поблажливий до вчинків юнацької безвідповідальності, він був суворим суддею долі і зіпсованої волі. Такі юнаки були йому чужими, своєю присутністю в школі вони його дратували. По іншому він не міг ставитися. Адже, в кожному вихованцю своєї школи він хотів бачити ідеального створеного свого образу [7, с. 16].

«Дійсно, – згадував один з випускників Колегії, – відносини Григорія Павловича и Катерини Василівни до нас складались за сімейним зразком. Вони близько знайомилися з кожним вихованцем, часто відвідували наші уроки, слідували за нашим розвитком, щиро раділи нашим успіхам» [4, с. 189].

Особливий вплив на вихованців мала постать Г. Галагана в контексті українознавчих інтересів. В Колегії було створено хор, який співав українських пісень, на уроках музики вивчалася історія обрядової української музики, а на сімейних вечорах звучали українські твори, ставилися українські вистави, наприклад, «Наталка Полтавка». Г. Галаган особливо цікавився, як вихованці співали козацьких пісень. «Найбільше припадали йому, – згадував А. Степович, – до вподоби і привертали його увагу дві пісні: «Ой на горі жінці жнуть» та «Ой Морозе, Морозенку». Коли ми співали їх, він просто не здержувався та приєднувався з великим захватом до співаків остатком свого колишнього, мовляли, гарного голосу» [19, с. 197].

Особливо багато уваги в Колегії приділяли викладанню мистецтв. Наприклад, різні стилі і напрями в «зодчестві», особливо давньо-грецькому, вивчались не тільки на уроках малювання і креслення (викладав відомий архітектор Шіле), але і на уроках історії. Відвідування художніх виставок і їх аналіз для учнів був просто необхідністю. «Відвідування вихованцями колегії пересувних вистав, – писав А. Степович, – дуже заохочувалось керівництвом колегії і засновником, який давав свої кошти на оплату білетів стипендіатам. Відвідування пересувних виставок користувалося великим співчуттям у вихованців і незабаром перетворилось в необхідність» [20, с. 412].

І треба відзначити, що ці знання з образотворчого мистецтва дуже пригодилися А. Степовичу в житті. Пізніше він часто виступав з оглядами пересувних художніх виставок і виявляв завжди свіжий погляд, оригінальну думку, давав слушні зауваження, що свідчили про його ґрунтовну підготовку в цьому напрямі [15].

Ще більшою увагою і підтримкою з боку правління Колегії і Г. Галагана користувалися музика і співи. Завдячуючи молодому талановитому першому учителю співів і музичної теорії Антону Данилевському, який вкладав у цю справу усю свою душу, в колегії існувало загальне музичне захоплення.

«Потрібно просто дивуватися тому, – писав А. Степович, – за допомогою яких засобів і сил зумів він вихованцям прищепити шалену любов до співу, що вони, наприклад, значну частину свого вільного часу використовували на переписування нот, на підготовку уроків з співу, на переклад пісень і романсів із одного тона в інший і т. ін.» [20, с. 413].

Музичне захоплення розповсюджувалося не тільки на вихованців, а й на вчителів і вихователів. «Ми живо пам'ятаємо, – згадував А. Степович, – як в суботи і передсвяткові дні вечорами вихователі влаштували скромні

літературно-музичні збори. Хто-небудь грав, наприклад, на скрипці, другий – на роялі, третій що не будь співав один, або з іншими (дуети, тріо і т. і.); інші слухали и тут же робили оцінку виконавців. Іноді були випадки суперечок (особливо з читання вихованцями доповідей про той чи інший музичний твір), але ці суперечки ніколи не переходили за межі пристойності. З часом ці скромні художні розваги розвивались до того, що іноді приймали характер справжніх музикально-літературних вечорів з широкими і відповідальними програмами, із запрошеними родичами і знайомими» [20, с. 414].

Дуже серйозно в колегії вивчалась також і теорія музики. «Із відомої книги К. Маркса, перев. Фаминциним, підручником гармонії було прийнято керівництво П. Чайковського, насичене прикладами і задачами, над вирішенням яких вихованці працювали дуже наполегливо і добросовісно. Під таким впливом серед вихованців надзвичайно збільшилася цікавість до музики і музичної літератури. Благотворні наслідки правильно розвинутого музичного смаку вихованців підвищило їх успішність в цій області: теоретичні свідчення з музики і співу гарно засвоювались не лише тими вихованцями, які мали достатній слух чи голос, або тим і іншим разом, але і такими, які в цьому відношенні були дуже слабкі» [20, с. 413].

Спогади про музичне захоплення залишилися у багатьох вихованців на все життя. Крім мистецтва, вихованці захоплювалися також астрономією, докладами з фізики і хімії завдяки прекрасному викладачу Рафаїлу Чернявському.

А. Степович завжди з теплою згадував своїх вихователів-вчителів, які надзвичайно багато дали йому для розумової і моральної освіти саме в такому складному перехідному віці: від підліткового до юнацького, тобто, як він писав: «у ті важкі часи, коли душа відкрита для чистих і прекрасних впливів, коли вона ще має самий благородний ґрунт» [16, с. 329].

Особливо важливу роль у формуванні світогляду А. Степовича відіграли викладачі історії В. Сиповський, пізніше редактор журналу «Женское образование», та викладачі літератури П. Житецький, відомий педагог, вчений-мовознавець, які помітили у свого вихованця справжній інтерес до наукової роботи, зокрема, проблем слов'янства. Так, В. Сиповський не тільки помітив інтереси А. Степовича, а навіть всіляко допомагав у його прагненні. Він постійно цікавився самостійними заняттями учня, шукав для нього необхідну літературу, часто розмовляв зі Степовичем про хід його учнівської наукової роботи. Наприклад, В. Сиповський подарував Андроніку Степовичу сербсько-російський

словник П. Павловського, лекції Григоровича, а також навчальне видання «Краледворський рукопис» Корника [16, с. 330].

Неформальний інтерес вчителя до наукових уподобань учня, а також підтримка цих інтересів, безумовно, стали вирішальними для дослідницьких уподобань майбутнього вченого-слависта. «Йому, – писав А. Степович, – я багато зобов'язаний у своєму мудрому розвитку за ту привітну підтримку, яку я постійно зустрічав у нього, коли були важкі хвилини вагань та сумнівів. Він керував мною у всіх прагненнях, надіях молодого життя, у зародженні і розвитку тих чи інших наукових симпатій, у виробленні ідеалів і загального світобачення» [16, с. 330].

Тут, в Колегії, А. Степович написав «Заметку по сербском языку» (1-й клас), перекладав з чеської на російську мову історичну драму Красослава Хмеленського «Ласка Чехова» (1-й клас) [6], написав наукові роботи «Предисловие к речнику сербо-немо-латинскому Вука Караджича» (2-й клас) та «Словарь к сочинениям Яникия Космия» (2-й клас) [6] та ін.

Під однією з робіт («Слово о полку Игореве и песне Краледворской рукописи» і «Зеленогорской») П. Житецький написав такі пророчі слова: «Праця цінна щирістю молодого захоплення науковими інтересами. Можна надіятися, що з часом стане людиною науки, якщо не зверне у сторону» [12, с. 2].

У 1875 р. А. Степович блискуче (з золотою медаллю) закінчив Колегію Павла Галагана, з чітко сформованим національним світоглядом, науковими уподобаннями та енциклопедичним багажем знань [23].

Одразу постало питання: де продовжити навчання: в Києві чи Петербурзі? В. Сиповський, який на той час працював у Петербурзі і був головним редактором журналу «Женское образование», кликав А. Степовича вступати до Петербурзького університету і одночасно пропонував йому місце роботи у своєму журналі. Він вважав, що наукові здібності А. Степовича найкращим чином можуть розвинути в цьому університеті, де на той час працювали такі відомі вчені-слависти, як І. Срезневський, В. Матушев, В. Ламанський, О. Міллер та ін. «Він вважав, – писав А. Степович, – що мої слов'янські знання можуть розвинути і зміцнитися в Петербурзькому університеті краще, ніж у Київському, бо там на той час не було спеціального представника кафедри Слов'янської філології [14, с. 1].

Про цю пропозицію В. Степовича дізнався П. Житецький, який почав відмовляти його від Петербургу. Він розумів, що талант молодого науковця може найкращим чином розвинути

тут, на рідній землі. Йому не хотілося втрачати «талановитого студента» для розвитку України. «Він вважав, – згадував А. Степович, – що переїзд у Петербург може заглушити в мені ті місцеві інтереси, і «малоросійські» вивчення, якими я тоді захоплювався паралельно з слов'янськими, що не варто відриватися від рідного ґрунту, щоб потім не згасли зерна місцевого народолюбства» [14, с. 2].

Враховуючи те, що А. Степович повинен був утримувати сам себе (від сім'ї він не отримував матеріальної допомоги), П. Житецький запропонував йому безкоштовно квартиру у себе на дачі в Китаєві і влаштував його вчителем невеликої домашньої дитячої школи у свого сусіда Юрія Цвітковського, відомого українського діяча. А. Степович погодився на цю пропозицію, яка забезпечувала йому можливість навчання в університеті.

Тут, у Ю. Цвітковського та П. Житецького, А. Степович познайомився з багатьма членами Київської громади (В. Беренштам, К. Михальчук, М. Лисенко, П. Чубинський, Е. Трегубов, А. Андрієвський, М. Старицький, В. Науменко, В. Антонович, М. Драгоманов, І. Лучицький, М. Зібер та ін.), які часто збиралися на свої засідання, зокрема, для складання українського словника, до чого був залучений і молодий студент.

Однак на першому курсі А. Степович попав під вплив народовольця О. Михайлова, захопився соціалістичними ідеями, читав твори Бакуніна, П. Лаврова, К. Маркса та ін. «Цьому сприяла та обставина, – згадував А. Степович, – що на першому курсі факультету мені не було що робити: грецьку і латинську мови я знав досконало, тому вільно перекладав з одної мови на іншу» [12, с. 2].

Між іншим вплив на університетську молодь ідей О. Михайлова через рік став помітно зменшуватися. «Поки він займався в нелегальних кружках чисто теоретичним ознайомленням своєї аудиторії з різними соціалістичними вченнями і закликав університетську молодь до звільнення молодих дівчат від батьківської влади і опіки шляхом влаштування фіктивних шлюбів і т. ін., його ще слухали уважно і завдяки його щирому самозахопленню, і дару красномовства, але коли він став закликати молодь до ходіння в народ для пропаганди і навіть залишення університету для того, щоб в ролі народних учителів, фельдшерів здійснювати терористичні вбивства урядників, станових приставів, вони від нього відмовилися» [12, с. 2].

Проте найбільш вражаючу дію на А. Степовича мали бесіди Ю. Цвітковського, який «сміливо зривав кольоровий покрив утопічних проповідей, які виголошувалися в соціалістичних кружках» [14, с. 10].

Перемогли мовні уподобання молодого хлопця. Він продовжує працювати над українським словником. «Словникові мої заняття, – писав А. Степович, – склалися у виборі та виписці слів із творів різних українських авторів. Цією справою керував П. Житецький, проводив словникові збори, де кожне слово піддавалося всебічному обговоренню перш ніж було внесено на картку» [14, с. 3].

В ту пору М. Лисенко почав організовувати студентський український хор, активним учасником якого став і А. Степович. Репетиції відбувалися в різних місцях, зокрема, наприклад, на квартирі М. Старицького. Виступи хору користувалися великою популярністю.

А. Степович згадував, як студентський хор виступав не раз у Ботанічному саду на «Гімназичній гірці», збираючи велику кількість глядачів. «Я пам'ятаю, – писав він, – як гімназисти і студенти цілими годинами виспівували і народних пісень, і хорових пісень з опер, а особливо – улюбленого тоді хору з опери «Аскольдова могила» Вертовського «Ойты, Днепр, тьмой широкий, ты, кормилец мой родной», а також хору «В бурю, во грозу» Б. Глінки [22, с. 150].

Брав А. Степовичі участь у постановці оперети М. Лисенка «Різдв'яна ніч», перший виступ якої відбувся у 1876 р., був учасником дискусій про введення української мови в початкових класах як мови викладання на території України и «освобождение малорусской литературы от всяческих уз и препон, затрудняющих её развитие» [14, с. 9].

Починаючи з другого курсу А. Степович паралельно з українознавчим уподобанням відновлює своє захоплення слов'янознавством.

Як відомо, в усіх університетах Російської імперії (Москва, Казань, Петербург, Варшава, Київ, Одеса, Харків) були обов'язковими такі слов'янські дисципліни, як: історія, етнографія, історія слов'янських літератур, мови (болгарська, чеська, сербська, польська, церковнослов'янська, порівняльне мовознавство) та ін. В той час, коли А. Степович розпочав своє навчання в Київському університеті, більшість цих предметів, як попереджував його В. Сиповський, викладалися на низькому рівні.

Отже, формування світогляду А. Степовича розпочинається ще з домашнього виховання в с. Сокиринцях, завдяки допомозі мецената Г. П. Галагана, який завжди допомагав здібним і талановитим дітям. А вступ до Чернігівської гімназії, продовжило формувати національний світогляд А. Степовича, тому що зерна галаганівського виховання потрапили у відповідний ґрунт. Навчання в Колегії Павла Галагана остаточно сформувало національний

світогляд, наукові уподобання та енциклопедичний багаж знань. Навчання ж у Київському університеті Св. Володимира поклато початок вибору галузі своєї діяльності, адже паралельно з українознавчим уподобанням відновлює своє захоплення слов'язнознавством, що стало сенсом його життя.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. Подальшого вивчення потребують такі питання, як вивчення педагогічної спадщини А. Степовича, його досліджень з проблем слов'янства та українознавства тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воспоминания Н. А. Максимейка // Ежегодник Коллегии Павла Галагана. – 1896 – 1897. – С. 190.
2. Воспоминания, письма // Ежегодник. – № 6. – С. 120.
3. Жемчужников Л. Мои воспоминания из прошлого. – Ленинград : Искусство, 1971. – С. 197.
4. Максимейко Н. Коллегия и Г. П. Галаган / Н. А. Максимейко // Ежегодник Коллегии Павла Галагана. С 1-го октября 1896 года по 1-е октября 1897 года. – К. : Типография И. И. Чоколова, 1897. – С. 189.
5. Науменко В. Коллегия Павла Галагана в Киеве. – С. 428.
6. НБУ ім. Вернадського, ф. 179, № 29.
7. Нечипоренко И. Поминка по учредителе и почетном попечителе Григорие Павловиче Галагане, читанная на акте Коллегии Павла Галагана 1 октября 1889 года / И. И. Нечипоренко // Отчет о состоянии Коллегии Павла Галагана. С 1-го октября 1886 года по 1-е октября 1890 года. – К. : Типография К. Н. Милевского, 1890. – 61 с.
8. Паламарчук О., Чмир О. Степович – знаний український учений – славіст і педагог // Проблеми слов'язнознавства. – 2008. – № 57. – С. 244.
9. Побірченко Н. Педагогічна й просвітницька діяльність українських громад. – Книга 2.
10. Сиповський В. (1843–1895 гг.) // 25-летие. – С. 330.
11. Стенович А. Еще к характеристике Г. П. Галагана // IP. – Ф. 179. – № 130. – 11 арк.
12. Стенович А. Жизнеописание (краткое) // IP. – ф. 179, спр. 1, оп. 1, 9 арк.
13. Стенович А. На Галаганівщині літом 1927 року // Україна. – 1929. – № 32. – С. 84.
14. Степович А. Извспоминаний о «Старойгромаде» // IP. – ф. 179, № 148, 11 арк.
15. Степович А. XVI передвижная художественная выставка (впечатления любителя) // IP. – ф. 179, № 119.
16. Степович А. В. Сиповський (1843–1895 гг.) // 25-летие – С. 329.
17. Степович А. Воспитатели Коллегии // Ежегодник. – № 6. – С. 81.
18. Степович А. З перших років Колегії Павла Галагана. 30-ті рр. ХХ ст. Стаття. Автограф, 3 арк.
19. Степович А. З споминів про М. В. Лисенка / Андроник Степович // Микола Лисенко у спогадах сучасників : [зб. спогадів про укр. комп. й муз-громад. діяча 1842–1912] / [упоряд. Остап Лисенко; за ред. та коментарі Ростислава Пилипчука]. – К. : Муз. Україна, 1968. – С. 197 – 208; Спр. 162.
20. Степович А. Из первых лет жизни Коллегии П. Галагана // Ежегодник Коллегии Павла Галагана. – № 7. – С. 412.
21. Степович А. Итоги 25-летней жизни. – С. 330.
22. Степович А. Нові студії з історії Києва В. І. Щербини. – Київ, 1926 (Рецензія) // Україна. – 1929. – № 33. – С. 150.
23. Степович А. Работы по словесности (домашние) в IV классе Коллегии Павла Галагана у преподавателя П. И. Житецкого // IP. – ф. 179, № 97, 36 арк.
24. Степович А. Сбор дружин: сборник украинских и русских народных песен // IPНБВУ. – ф. 179, № 124.
25. Степович А. Сиповський В. (1843–1895 гг.) // 25-летие. – С. 330.
26. Хижиянов В. Восклицания земского деятеля / В. М. Хижиянов. – Пг : Огни, 1916. – 256 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. *Vospomynanyia* N. A. Maksymeika // *Ezhehodnyk Kollehyy Pavla Halahana*. – 1896 – 1897. – S. 190.
2. *Vospomynanyia, pysma* // *Ezhehodnyk*. – № 6. – S. 120.
3. *Zhemchuzhnykov L. Moy vospomynanyia yz proshloho*. – Lenynhrad : Yskusstvo, 1971. – S. 197.
4. *Maksymeiko N. Kollehyya y H. P. Halahan / N. A. Maksymeiko* // *Ezhehodnyk Kollehyy Pavla Halahana*. S 1-ho oktiabria 1896 hoda po 1-e oktiabria 1897 hoda. – K. : Typohrafiya Y. Y. Chokolova, 1897. – S. 189.
5. *Naumenko V. Kollehyya Pavla Halahana v Kyeve*. – S. 428.
6. *NBU im. Vernadskoho*, f. 179, № 29.
7. *Nechyporenko Y. Pomynka po uchredytele y pochetnom popechytele Hryhorye Pavlovyche Halahane, chytannaia na akte Kollehyy Pavla Halahana 1 oktiabria 1889 hoda* / Y. Y. Nechyporenko // *Otchet o sostoianyy Kollehyy Pavla Halahana*. S 1-ho oktiabria 1886 hoda po 1-e oktiabria 1890 hoda. – K. : Typohrafiya K. N. Mylevskoho, 1890. – 61 s.

8. Palamarchuk O., Chmyr O. Stepovych – znanyi ukrainskyi uchenyi – slavist i pedahoh // Problemy slov'ianoznavstva.– 2008. – № 57. – S. 244.
9. Pobirchenko N. Pedahohichna i prosvitnytska diialnist ukrainskykh hromad. – Knyha 2.
10. Sypovskiy V. (1843–1895 hh.) // 25-letye. – S. 330.
11. Stenovych A. Eshche k kharakterystyke H. P. Halahana // IR. – F. 179. – № 130. – 11 ark.
12. Stenovych A. Zhyzneopysanye (kratkoe) // IR. – f. 179, spr. 1, op. 1, 9 ark.
13. Stenovych A. Na Halahanivshchyni litom 1927 roku // Ukraina. – 1929. – № 32. – S. 84.
14. Stepovych A. Yzvospomynanyi o «Staroihromade» // IR. – f. 179, № 148, 11 ark.
15. Stepovych A. XVI peredvyzhnaia khudozhestvennaia vystavka (vpechatleniya liubytelia) // IR. – f. 179, № 119.
16. Stepovych A. V. Sypovskiy (1843–1895 hh.) // 25-letye – S. 329.
17. Stepovych A. Vospytately Kollehy // Ezhehodnyk. – № 6. – S. 81.
18. Stepovych A. Z pershykh rokov Kolehii Pavla Halahana. 30-ti rr. KhKh st. Stattia. Avtohrاف, 3 ark.
19. Stepovych A. Z spomyniv pro M. V. Lysenka / Andronyk Stepovych // Mykola Lysenko u spohadakh suchasnykiv : [zb. spohadiv pro ukr. komp. i muz-hromad. diiacha 1842–1912] / [uporiad. Ostap Lysenko; za red. ta komentari Rostyslava Pylypchuka]. – K. : Muz. Ukraina, 1968. – S. 197 – 208; Spr. 162.
20. Stepovych A. Yz pervykh let zhyzny Kollehy P. Halahana // Ezhehodnyk Kollehy Pavla Halahana. – № 7. – S. 412.
21. Stepovych A. Ytohy 25-letnei zhyzny. – S. 330.
22. Stepovych A. Novi studii z istorii Kyieva V. I. Shcherbyny. – Kyiv, 1926 (Retsenziia) // Ukraina. – 1929. – № 33. – S. 150.
23. Stepovych A. Raboty po slovesnosti (domashnye) v IV klasse Kollehy Pavla Halahana u prepodavatel'ia P. Y. Zhytetskoho // IR. – f. 179, № 97, 36 ark.
24. Stepovych A. Sbor druzhyn: sbornyk ukraynskykh y russkykh narodnykh pesen // IRNBVU. – f. 179, № 124.
25. Stepovych A. Sypovskiy V. (1843–1895 hh.) // 25-letye. – S. 330.
26. Khyzhyianov V. Vosklytsanyia zemskoho deiatelia / V. M. Khyzhyianov. – Ph : Ohny, 1916. – 256 s.